

VELIKONOCE NA HANÁCKÉM SLOVÁCKU

JARNÍ OBDOBÍ:

V lidovém prostředí - počátek jara znamenal počátek nového léta. Udržovaly se obyčeje vztahující se k ovlivnění vegetace, oživení, ozdravení, rituální očistu, oslavu obnovy života, přírody, kult zelených ratolestí. Obecně mělo dojít k posílení naděje na reprodukci vegetace v klíčové době počátku nového hospodářského roku, ochrana budoucího zdraví a živobytí rodiny.

VELIKONOCE

1. svátky obnovy života na přelomu zimy a jara
2. křes anské svátky umučení a zmrtyvýchvstání Ježíše Krista

Oficiální náboženské obřady se pojí s projevy mimokřes anské víry a magie. Obě tradice zde spojuje *moment vzkříšení života*. Jde o svátek pohyblivý. Na Nicejském koncilu roku 325 bylo stanoveno, že Velikonoce se budou slavit první neděli po prvním jarním úplňku.

PŘÍPRAVNÉ OBDOBÍ:

velikonoční půst trval 40 dní od Popeleční středy do slavnosti Vzkříšení. Upomínal na biblickou událost, kdy Ježíš pobýval po 40 dní na poušti, kde odolával svodům Ďábla. Příprava graduje Svatým pašyiovým týdnem. Jde o postní očistu těla i ducha, která má připravit člověka na velikonoční obnovu. Dodržuje se vaření postních jídel (čočka s vajíčkem, sýr, chléb, vařená krupice nebo pečené brambory, z masa se smí jíst pouze ryba). Také sňatky se v té době nemají uzavírat. V lidovém prostředí to představovalo symbol odklizení všeho, co by mohlo škodit budoucímu novému životu, hospodářství a rodině. Tak se vyvinul celý systém obyčejů lidové i náboženské tradice.

POČÁTEK VELIKONOČNÍHO PŮSTU:

Po Popeleční středě následovalo šest postních nedělí: černá (pražná - pražmo), kýchavná (kolikrát se za den kýchne, tak dlouho bude člověk živ), liščí neboli družebná darovalo se pečivo a věřilo se, že ho roznaší také liška, černá neboli smrtná a poslední květná neděle.

Smrtná neděle:

pátá postní neděle nejvýznamnější: v 50. letech 20. století přestal být tak hojný zvyk vynášení smrti: souviselo to s onou rituální očistou obce od nečistých sil před příchodem nového léta. Někteří badatelé považují rituál vynášení smrti za nejstarší jarní obřad českého zvykosloví. Existují záznamy popisující zvyk z poloviny 19. století, kdy strojily odrostlé školačky v Kobylí slaměný došek do ženských šatů. Nasadily jej na hůl a tuto „smrtku“ chodily topit do potoka Trkmance. U něj ji odstrojily, hodily do vody a házely po ní kamením. Smrtka představovala symbol zimy, která uvolňuje místo jara. Tento akt byl spojený se zpěvy a různým lomozením. V Bořeticích, Divákách a poté i v Kobylí nosily dívky smrtku „smr olku“ na stromku (májce) ověšenou různými papírovými řetězy, výfuky, pentlemi a obrázky. Chodily po domech a dostávaly drobné peníze. U toho zpívaly:

Smrtná neděle, kdes klíčky poděla, u studýnky, u lubinky.

Čím ses utírala? Lístečkem, lístečkem,

červeněma věcama, žlutěma koláčama.

Svaté Jiřík ostává, zemí odmykává,

aby tráva rostla, tráva zelená, rosa studená,

fiala, růže, pomoz nám Bože:...

Květná neděle

Kult živého stromku a zelené ratolesti souvisel i s *Přinášením létečka* o šesté postní neděli. Obchůzka děvčat se zeleným ozdobeným stromkem (nejčastěji smřčkem) i s loutkou oblečenou v dětských šatech symbolizovala zrod a svěžest jarní vegetace. Tyto tradice jsou charakteristickou součástí západoslovanské kultury. Oba zvyky symbolizují ničení toho, co přináší, či přineslo zlo a zvýraznění a podporu toho, co přinese dobro.

Tento starý zvyk přinášet zjara do domu zelené ratolesti přejala církev a spojila ji s připomínkou Kristova vjezdu do Jeruzaléma, kdy jej zástupy lidí vítaly palmovými ratolestmi. Ty ve střední Evropě nahradily kvetoucí jívové větve, které církev toho dne v kostele světila. V Divákách prý nosívali lidé do kostela světit i větvičky klokočí. Průvody lidí nesoucí ratolesti obcházely kostel a zpívaly. Svěcené kočičky se zastrkávaly za svaté obrazy, pokládaly na hroby, zapékaly se do pokrmů, či zastrkávaly do polí a sadů, aby byla dobrá úroda. Stavěly se vedle hromničných svíček a pálily se k ochraně hospodářství za bouřky.

...Darmo se zima ohlíží zpět; jaro už nedbá a hrne se vpřed teplejšími a teplejšími vlnami. A celá Habruvka (Diváky) dosvědčila, že se zimou už nic nechce mít a do týdne, že už miní slavit neodkladnou slavnost Vzkříšení. Dosvědčila to pestrým průvodem, za hlalolu písňě a zvonů kolem kostela ubírajícího se lidu. Dokázala to i bezpočetnými ratolistkami rozkvetlých kočiček, které od nejmenšího až do nejstaršího v ruce nesl každý. Nebylo nikoho snad, kdo by si byl do kostela neovzal prut žlutých, pelem obsypaných jehnědů živý nebo svazeček za oknem rozzelenalých, břech anem omotaných větviček klokoče. Vedle svíce hromničné budou stát posvěcené kočičky, až duše se bude loučit s tělem, kočičkami budou zažehnávat bouř... Ve svatvečer prvního máje stařenka s kočičkami namočenými ve svaté vodě třikrátové předstoupí ze stavení a kropit jí bude kravky i chlív, zahradu i dům a šeptat bude za tichého soumraku, aby jí Bůh ochránil rodinu i statek ode všeho častého i věčného neštěstí. Udobené jehnědy stařeček zaneše pak na pole, aby hojně úrody dopřál dobrotivý Pán vždýcky a ve všem oddanému jeho domu. Proto každý nesl proutek svůj. Na oltáři posvěcení snesena byla celá nůš kočiček...

(A. a V. Mrštíkové, Rok na vsi)

SVATÝ TÝDEN

Očistné obřady se vztahovaly k Zelenému čtvrtku, který byl považován za den vhodný pro počátek zemědělských prací. V ten den panoval strach z mrtvých (v Kobylí se říkávalo, že je-li v ten den mrtvý v obci, bude tam požár). Je to první den „svatého třídnění“, který upomíná na Poslední večeři Páně.

Poslední den je možno provést očistu domácnosti předvelikonoční úklid. Zlomovým okamžikem je slavnostní mše, kdy naposledy zazní zvony a pak podle lidové tradice odlétají do Říma. Místo nich v tento den nastupují chlapi „klapáči“ s řehtačkami a hrkátky a dělají co největší hluk. Skupinu chlapců vedou většinou ministranti, hrkají ve všech ulicích a u křížů se pomodlí Anděl Páně. Někde chodívali chlapi na přání hospodáře zahrkat i do sklepa, aby tam nebyly žáby či do pole, aby vyplašili ptáky, kteří by sezobali zaseté obilí. Dnes máme Zelený čtvrtek spojený také s tradicí jezení zeleného pokrmu.

Velký pátek:

Nejtíší den spjatý s památkou ukřižování a smrti Ježíše Krista. Den smutku. Okolo třetí hodiny odpolední, v době, kdy Kristus dle tradice zemřel na kříži, probíhají pobožnosti křížové cesty. Čtou se pašije, po nichž se uctívá svatý kříž. Podle lidové tradice je to den dobrých i zlých nadpřirozených sil.

Tajuplné, divné jsou obřady na Velký pátek. Truchlivé a smutné jako den sám. Sedláci vypřahli od pluhů, hospodyně opustily svoje prahy, a kostel je pln tichého lidu, na jehož hlavách ponurých a skloněných zdá se spočívati všechna tíha dne...

(V. a A. Mrštíkové, Rok na vsi.)

Jako výlučný svátek jej charakterizuje Velký pátek řada zákazů a závazných obyčejů. Jeden z nich je zákaz hýbání se zemí známý už od 16. století (země je ložem Ježíše Krista), dále platil zákaz praní a bělení prádla, zametání, topení do východu slunce, pečení chleba. Nesměly se vynášet věci z domu, půjčovat ani darovat. Je to klidný den nejpřísnějšího půstu postní jídlo (obřadní pečivo Jídáše). V lidovém prostředí však souvisel stejně jako Zelený čtvrtek s hrkáním dětí. Důležitou očistnou úlohu v tento den hraje voda, která má největší moc ještě před svítáním (obřadní umývání lidí, dobytka, nářadí) spojené s modlitbou. „*Na Velkej Pátek se chodí do svodnice pro vodu, než slunko vynde. Bože, to jich tam bejvá a jak někdo zaspí, ten vypaluje z dědiny, aby dospíšil, než slunko vynde. Někdo i vezne vodu dom a je to zdravý...*“ vzpomíná na velkopáteční zvykosloví v Kobylí Augusta Šebestová. Doma se pak konalo vykropování domu. Svěcené větvičky se v Kobylí strkaly v ten den do krtičinců, aby jim zabránily v rozrývání země.

Bílá sobota:

Den spočinutí Krista v hrobě.

V tento svátek se rovněž udržují rituály očistného charakteru, které souvisely s církevním obřadem svěcení ohně zavedeným v 8. století. Symbolika ohně se vztahovala k velikonoční myšlence zmrtyvýchvstalého Krista, jehož zastupuje oheň, světlo, svíce. Lidé se během dne přicházejí modlit do chrámu před oltář, který bývá upraven do podoby Božího hrobu. U něj drživali stráž členové různých spolků a korporací se slavnostními korouhvičkami a podstavíky. Před kostelem se zapaloval jarní oheň ze zbytků svěcených olejů. Oharky si pak lidé nosili domů a umís ovali na různá místa v hospodářství, nebo věřili, že jim zaručí ochranu. Křížky ze štěpin dřeva se zastrkávaly do polí pro zajištění úrody. Vinaři přinášeli ke svěceným ohňům i vinohradnické kůly. Celý obřad pak dostal název Pálení Jídáše.

Křes ané v ten den očekávají zmrtyvýchvstání Ježíše Krista na velikou noc ze soboty na neděli, která je vyvrcholení Svatého týdne. Probíhá slavnost Vzkříšení. V kostele se ozývá první zvonění. Doznívá ještě řád a tradice svatého týdne.

Boží hod velikonoční (neděle):

svátek Zmrtyvýchvstání Páně, největší křes anský svátek, den radosti. Věřící jej světi pracovním klidem a dopoledním svěcením pokrmů na konci velkého půstu. Světila se na tvrdo uvařená vejce obarvená na červeno, modro i žluto. Po mši se sešla rodina a obřadně svěcené pokrmy pojídala.

Na Boží hod velikonoční se soustředilo nejvíce obřadů souvisejících se zajištěním úrody na polích a svěcené pokrmy v nich hrály významnou roli. Mazanec se drobil do pole, zakopávaly se skořápky ze svěcených vajec a nemělo se po nich šlapat. Obřadní bylo také obcházení polí s obhlídkou osetí spojené s modlitbou, kropením svěcenou vodou ...

Pondělí velikonoční:

Červené pondělí, hlavní den lidových Velikonoc. Hlavní den jarního koledování, obřadního šlehání pruty a obdarování zde se mu tradičně říkalo šlaháčka (šlohačka). Žily zde chlapi vyráběli z vrbového proutí, někde šlehali i rákoskou „fišpankou“. Životodárná síla zelené ratolesti pak přešla na šlehaná děvčata, „aby nebyla prašivá“.

Pochválen buď Ježíš Kristus, tetičko, přišel jsem k vám pro červený vajíčko.

Vajíčko mně děte, nec se mně nesměte.

Bodete-li se smáti, můžete mně krécar dáti.

A ve stréčko, ve tetičko, vetáhnite z vaší kapce grešličko...

(Diváky)

Do poloviny minulého století sbírali chlapi syrová vejce, která prodávali místním překupníkům a za utržené peníze si uspořádali zábavu. Koledníci jezdívali na společném voze s velkou žílou, malí chlapi chodívali po dvojicích či trojicích se sotůrkem či uzlíkem ze šátku. Velká žíla, ovázaná pentlemi od děvčat, se jako symbol a trofej uschovala a připadla prvnímu z mládenců, který se oženil, jako připomínka na mládenecká léta. Pamětníci vzpomínají, že dříve chlapi dostávali vajíčka barvená nejčastěji ve frižulce (výluh ze štěpin brazilského dřeva), v cibulových slupkách, ve výluzích krepového papíru, v „genciáncé“. Dnes se nejčastěji používají průmyslově vyráběné barvy. Kraslice se zdobily vyškrabáváním (Borkovany) či leptáním kyselinou (šalvostrem) a tzv. reliéfováním voskem, které patří k jedné z nejstarších zdobných technik v Čechách i na Moravě.

Nanášení bílého či barevného vosku se užívalo nejdéle v Boleradicích, Velkých Pavlovicích (zde typické obarvování v karmínově červené barvě a kresba černým ševcovským voskem). Výjimečné postavení v užití této techniky mají Horní Bojanovice, kde se dodnes takto zdobí velikonoční kraslice v téměř každém domě. Vosková malba byla známa na Hustopečsku, Velkopavlovicku i Ždánicku, dále na Valašsku, v jižních Čechách, východním Slovensku, na Ukrajině a na Balkáně.

Mgr. Šárka Seifertová,

Městské muzeum a galerie Hustopeče